

Euskeraren arazoa beste hizkuntza-pizkunderen argitan

Guk geure modura konpondu behar ditugu geure arazoak. Dударик ez da honetan. Eta ezin diteke ezer kanpotik bere hartan har, eta gure herrian landa. Horrela jokatzuz gero, landareak ez luke itsatsiko ; aldiz, laister eihartuko litzake.

Hori egia izanagatik ere, ba dago kanpoan zer ikasirik, gure hizkuntzaren egoera eta herriaren beraren egoera, zenbait aldetatik bederen, leku askotan gertatu bait dira.

Hau dela-ta, hiru hizkuntza-pizkunderen gorabeherak eta geureak alderatuko ditut nik hemen laburzki : Finlandiakoa, Txekoslabakiakoa eta Israelgoa. Beste batzuk ere ikutuko ditut batzutan.

Zergatik hiru horietzek ? Gure kerriaren arazoarekin antza dutelako : Finlandia eta Israel, jendaketari dagokionez, txikiak dira, eta Txekoslovakia ez biziki haundia ; Finladiako suomiera eta Israelgo juduera (edo hebreoa) hizkuntza ia bakarrak direlako, euskera bezela ; menpetasuna nazio diferentetan jasan dutelako hiruek (Irlandak ez, esate baterako : Irlandaren menpetasuna, edo Quebecekoarena, beti alde bakar batetik etorri da). Industria eta burgesia arrotzaren arazoa, guk bezela, Finlandiak eta Txekoslovakia ezagutu dutelako. Hiru hizkuntza horiek, azkenik, nagusitu egin dira beren hiru herrietan ; eta, barka nazazue, euskera piztuko badugu, herri horien gertaerak aztertu behar ditugu bereziki. Irlandako jokabideak aztertuak ditut, bai ; baina nola jokatu behar ez den erabakitzeke hain zuzen. De Valerak nekez kilikatuko nau, Hitleren miresle eta frankista zela jakinik... eta Irlanda ingles-herri integrista berezi bat bihurtu duela jakinik !

FINLANDIAZ BI HITZ

Finlandian, jakina denez, Belgikan bezelatsu, bi hizkuntza dira parean legeari buruz, eta biak (zein bere eskualdean) bertako hizkera ofizial : suomiera (frantsesez « finnois » esan ohi dena), gaur %-eko 90-ek hitzegina ; eta Sueziatik aspaldian etorritako sueziera (frantsesez

« suédois ») mendebaldeko itsasertzean eta Aaland ugarteetan mintzatu. Finlandiar batzuk ezagutu ditut nik; eta benetan esaten dizuet izpirituak ez daudela han puntu honi buruz oso hotz (ezta Belgikan ere, alajainetan !).

XIX-gn. mendean, Finlandiako puntuzkoak suezieraz mintzo ziren. Era berean, kaletarrak suezieraz mintzo ziren, baita Helsinkin ere. Erakaskintza suezieraz ematen zen goitik behera; eta Helsinkiko Unibertsidadean, jakina, suezieraz egiten zen dena.

Atzerritarrok mundu guzian, eta suezieraren eraginez, « Finland » deitzen genuen (eta deitzen dugu) hangoek « Suomi » deritzaten herria. « Finn-Land » hitzak ba du, noski, germaniko kutsua, sueziarrek asmatua bait da. Hiriburua, oraindik ere ni eskolan nintzenean, Helsingfors esaten zen, eta ez Helsinki (bigarren izen hau suomierazkoa). Finlandia, hitz batez, suezieraren bitartez ezagutzen genuen, Finlandiako klase nagusiak arras sueziartuta zeudelako. Burgesak eta aiton- semeak, hitz batez, suezieraz mintzo ziren; eta herri-xeheak, lakuetako nekazariak batez ere, suomieraz.

Ekialdean, Karelian, desberdina zen egoera. Karelian Errusiaren eragina zen nagusi. Hizkuntzaren aldetik, errusiera nagusitzen zitzaion suomierari. Bi hitzetan esateko, beraz : Finlandiarik gehienak, Sueziaren eragina zuen : hizkuntzaz, erlijioz (protestante), eta ekonomiaz; Karelian, berriz, Errusiaren eragina zen nagusi, hizkuntzaz eta erlijioz (ortodoxo); eta ekonomiaren aldetik atzeratuago zen. Horra hor Finlandiaren biketa' laburzki bildua, zenbait puntutan gurearen antzekoa, beraz.

Hala ere, nahiz Finlandiako (edo Suomiko) hierietan suomiera oso galdua izan, egoera ez zen inoiz izan gure Bilbon edo Gastehizen bezin txarra, esate baterako. Hiririk « sueziar-tuenetan » beretan, heren bat gutxienez suomieraz mintzo zen, gure mende honen haseran Donostian bezelatsu, eman dezagun. Kaletar haiek, halere, eta esan dugunez, behereko sozial-mailakoak ziren. Ganivet-ek ederki esan zuen : etxe dotoretan suezieran entzuten zela, eta ganbaretan suomiera; baina dinamika guzia eta etorkizuna ganbaretaoek zituztela.

Beste puntu batetan dirudite elkar gure egoerak eta Finlandiakoak : hizkuntzaren aldetik suomitarrek ez zuten nora jo hizkera laguntza bila. Estoniako estoniera eta Laponiako artzainen mintzaira, suomiera baino ere ahulago ziren. Taldeko hizkuntza nagusia suomiera zen, hain zuzen. Hitz berriei dagokienez, suomitarrek eta guk buruhauste antzekoak ditugu : nora jo ez dugu (flamenkoek bai, gonbarazio batez).

Politikazko estrukturei dagokienez, bukatzeko, suomitarrak bi erresumaren menpean izanak ziren : aspaldian Sueziaren menpean, eta azkeneko mendean Errusiarenean. Gorago esan dudanez, geografiak parte bat izan zuen eraginen balantzan; eta Kareliako suomitarrak errusitartu ziren bezela, Botniako kolkoaren itsasertzekoak, sueziartu egin ziren.

1913-an askatasuna lortzean, Karelia ez zen Suomi libroan sartu. Kareliako errepublika sobietikoa sortu zen. Baina kareliarrek Suomira

bildu nahi zuten. Stalinek problema eraztea erabaki zuen ; eta URSS-en barrena sakabanatu zituen kareliarrak, beren ordezkariak Kareliara erri-siarrak bidaliz. Karelia, horretara, XIX-gn. mendean ohitura zaharren eta Suomiko folkloreaken gordailu, amaitu egin da.

Ikus dezagun orain, hitz gutxitan, zein izan ziren Finlandiako aber-tzaleen urratsak.

XIX-gn. mendeko hastapenetan, lehendabiziko suomizale belaun bat agertu zen, Arwidson-en inguruan. Politikari dagokionez, lehen belaun honek ez zuen bere burua jotzen ez sueziartzat, ez errusiartzat ; eta Suomi bere buruaren jabe bihurtzea nahi zuen. Hizkuntzari dagokionez, suomieraren alde zeuden, eta sueziera arrotz zitzaizen sendimenduz ; baina, batetik, suomieraz mintzatzen ez zekitelako ; eta, bestetik, suezieraz idatzi zituzten.

Bigarren belaunekoak, aldiz, XIX-gn. mendeko bigarren laurdenean ari, eginetara pasa behen zela erabaki zuten ; eta bi aldetatik jo zuten :

1. - Suomiera beren mintzabide eginez (eta ez lakuetako baserritar-ren hizkera urrun eta ez-ezagun bat), kultura-hizkuntza egin behar zela sinisturik, lan gaitz bat egin zuen, Suomi-ko hizkera bilduz, aberastuz eta finkatuz. Perrot-en hitzez esateko : « (cette génération) a fait du finnois une langue de culture ».

2. - Folklore-bilduma haundi bat. Hauetan nagusi « Kalevala » poema (1835), Kareliako lakuetan bildua, eta Suomi zaharraren mito bihurtua.

Bigarren belaun honek laguntza txikia hartzen zuen herriaren aldetik. Adibide bakar bat aipatuko dut. « Kalevala » poema 500 aletan argitara zen, baina 14 urte behar izan ziren argitaraketa aitzeko... Gaur, ordea, « Kalevala » ren agertzeak oso inportantzia haundia izan zuela nabarmen iruditzen zaigu.

Zenbait fetxa aipatuko dut hildo beretik :

1824 : apaizek suomieraz jakin beharko zuten aurrerakoan hizkuntza galdurik ez zuten eskualdeetan.

1831 : Suomi-ko Akademia sortu zen.

1841 : lizeoetan suomiera ere erakats ahal izatea onhartu zuen legeak (ez suomieraz, suomiera baizik).

1851 : Helsinkiko Unibertsidadean katadera bat sortu zen, aurrerakoan suomiera (ez suomieraz !) erakats ahal izateko.

1858 : Kondairan lehenengo aldiz, dena suomieraz erakatsiko zuen lizeo bat sortu zen herri koskor batetan (Yiväskylä).

Bost pausu hauek, beraz, 34 urtetan egin ziren, eta herriaren hoztasun osoan. Politika-estrukturak eta administrazioa, era berean, errusiarrak ziren ; eta hizkuntza nagusia sueziera, baita herri xehean ere urte horietan beretan aurreratzen ari. 1863- arte, hain zuzen, ez zen politika-liberalizaziorik gertatu Finlandian.

Ordurarte Suomi-ko abertzaleak, nazio-kulturaren mailan saiatu ziren, kanporako politika-bultzadak gerorako utziaz.

Lehen abertzale partidua 1863-an sortu zen. Eta, hortik aurrera, bi mailatan eraman zen burruka; baina hizkuntza-pizkundera inoiz ahuldu gabe. Burruka horretan bat egin zuten sozial-demokratek eta suezieraz mintzo zen burgesiak. Hirietako marxistak abertzaleen kontra ari ziren, suomitar pizkundera « chauvinismo burges-ttipia » besterik ez somatuz. (Deitura hau ez da nik neure buruz orain asmatua edo erantsia, mila aldiz Helsinkiko Parlamentuko ezker aldean entzuna baizik). Hizkuntza-burrukan, horretara, sueziartutako burgesiak eta « ezkertar » izeneko batzuk bat egin zuten.

Suezieraren eta suomieraren lege-paretasuna 1902-an lortu zen (hau da: Akademia sortu eta 71 urtetara). Ordurako, zer esanik ez, suomieraren pizkundera eta teknikako lana (alegia: idazkera, gramatika, hiztegia, dialektoen bateratzea, eta abar) burutua zen batez beste.

Estadistikek erakusten dutenez, suomieraren aurreraketa, baita kalentarraren artean ere, oso zen abiatua 1880 baino lehenago; eta 1918-an, askatasuna lortzean, partida irabazia zegoen. Hizkuntzaren garaitzapena sendotu egin zen gero, hiztegia osatu, eta abar. Patua aldatu ez.

Suomieraren gainbehera gelditua zen politika-aldakuntzak izan baino askoz ere lehenagotik.

TXEKOSLOBAKIAZ BI HITZ ORAIN

XIX-gn. mendean hiru hizkuntza erabiltzen ziren Txekoslovakian. Txekia aldean, Alemaniaren eta Austriaren eraginez, alemanera ari zen gora: burgesia eta kaletarrak alemaneraz mintzo ziren; eta herri xeha eslavo-dialektoak erabiltzen zituen. Eslovakia aldean, era berean, hungariera ari zen gora, eta eslavo dialektoak beheara.

1809-tik 1848-ra arte, Metternich-en diktadura egon zen Vienako erresuman: erreazioaren urteak ziren Europa guzian. Areago Viena-ko inperioan: erlijioa, elizakeria, politzia, etnia guziekiko gorrotoa, azkartu egin ziren 39 urtez.

XIX-gn. mendeko parte horretan, beraz, ez zen politika-aldakuntzarik agiri ez Pragan ez Bratislavan.

Hizkuntza-pizkundera, ordea, hasia zen baserriarren arteko apaizen artean. Urte haietakoak dira Txekiako eta Eslovakiko hizkuntza-aintzindariak: Aita Dobrovsky eta Aita Bernolak, biak — Txekian bata, eta Eslovakian bestea — hiztegi eta gramatikaren egile.

Nork bultzatzen zuen mogimendu hori? Inor ez ia-ia. Pragan, eta hiri nagusietan, txekiera ez zen entzuten. Parlamentoan folklore hutsa zen txekiera. Administrazioetik erauzia zen.

Giro hartan hasi ziren lanean « buditelé » izenekoak (« argitzaile » euskeraz); « argitzaile »: zeren-eta erakaskintzatik eta bizieratik bazterturik zeuden nazio-kultura, eta nazio-hizkuntza bereziki, argitara ekartzen bait zituzten. « Argitzaile » haiek ez ziren ez hiritako burges, ez industriatako langile; eta bidezkoa da, kalean txekoslovakiera mintzatua ez zelako. « Argitzaile » horiek baserrietako eta herri txiki-tako seme ziren; eta askotan ere eliza-gizon. Teatroaren bidez, folklore-

taldeak sortuz, liburuak ugalduz eta zabalduz, herrietan ikas-taldeak antolatuz (izkutuak, noski), modu guztietara hitz batez, txekoslobakiar gogoaz piztu zuten. Txekoslobakiako kondaira bilatu eta azaldu zuten, hizkuntza erakatsi eta erabili zuten, eta nazio-kultura zuzpertz. Egiatzki, beraz : « argi » egin zuten Txekoslobakiako adimendu kamustuetan.

Xehetasun bat : Palacky zuzendu zituen kondaira-bilaketak. Eta 1836-an, alemaneraz eman zuen argitara lehendabiziko liburua, txekieraz jende gutxik irakur zezan bildur... Ondokoak ez : txekieraz idatzi zituen.

Gorago esan dudanez, Praga Viena-ren menpean bizi zen, eta Bratislava Budapest-en menpean. Austria eta Hungria ez ziren gauza bat. Hein batez bederen, Txekiak Austria zuen etsai, eta Eslobakiak Hungria. Hau dela bide, Txekiako abertzaleek beren barrutiko dialektoen arteko batasuna egin zuten ; eta, era berean, beren hizkuntza-batasun berezia egin zuten eslobakiarrek. Pizkundera gidatzen zutenak, berriz diot, apaizak ziren askotan : protestanteak Txekian, katolikoak Eslobakian. Abilki baliatu eta akuilatu zuten diferentzia hau Txekoslobakiaren askatasunaren etsaiek ; eta, 1846-an, eslobakiar ultrek, « Praga-ko lutertarren bildur » omen, Pragakoekin haustea erabaki zuten. Geroztik, nahiz hizkuntza-desberdintasuna oso txikia izan, bi legez hizkuntza daude Txekoslobakian, eta ez bat : txekiera eta eslobakiera.

Nork egin zuen ezina batasun hori ? Kondaira-egileak ados bide dira : Eslobakiako integristek. Hizkuntza-arrazoinik ez zegoen. Haundiagonak dira arabitar herrien arteko diferentziak ; eta, hala ere, arabiera klasikoa erakasten da eskoletan. Hots, arabiera klasiko hori oso urrun dago gaurko arabitar dialektuetatik.

1848-ko gertaerek Europa guziaz astintzean, Txekoslobakian ere politikazko ekintza bat aurrera eramateko garaia etorri zen. Palacky berak, eta hanartean kulturak arduratutako gizonak, politika-estrukturatan aldakuntza bat eskuragarri somatu zuten, eta politika-ekintzara igaro ziren. Liberal-aldia laburra izan zen oso, ordea ; eta gizon horiek berak, politika-bideak berriz hitxita ikusi bezin laister, « argitzaile » lanari ekitera pasa ziren berriro. (Palacky berak, esate baterako).

Finlandian bezela (Finlandian baino areago, hobeki esateko) industria sortzean, nazio-burruka eta klase-burruka elkarri erantsi zitzaizkion. Txekiako burgesia alemana zen hizkuntzaz ; eta industri eskualdeak alemanez oraturik jaiotzen ziren. Klase-zapalketa ikaragarri gogorra izan zen. Marxistek (eta Marxek berak) Txekoslobakiako nazio-eskubideak ukatu zituzten, abertzaletesuna eta sozialismoa elkarren ukaizaile gisa aurkeztuz.

Viena-k ez zuen besterik behar ; eta bere inperialismoari eusteko, klase-burruka hori azkartu zuen, abertzaleei indarra kentzekotan ; eta Prokes istorilariak garbi azaldu duenez, Viena-ko gobernuak « ezkerkeria » ren jokoa egin zuen ; eta, hau diot : « garai batez, klase interesak nazio-arazoari nagusituko zitzaizkiola sinistu zuen ».

Ez zen balere hori gertatu ; eta 1918-an Txekoslobakia libro zen.

ISRAEL-EZ BI HITZ

Esan ditzagun orain bi hitz hebreoaren pizkundeaz.

Israeldarren hizkera, jakina denez, hizkuntza hila zen : ez zuen aspaldi hartan inork hitzegiten Sinagogetan erabiltzen zen soilik (gure artean elizetan latinera erabiltzen den modura) ; eta alderdi horretatik ezagutzen zuten teoriak zenbait juduk. Juduek, halere, munduan zehar sakabanaturik, nork bere bizilekuko mintzaira hitzegiten zuen. Talderik haundienak Europan « jiddish » ez hitzegiten zuen (« jiddish » hau ez da aleman-dialekto arkaiko bat baizik, juduek atxikia). Judutar miloi batzuk mintzo ziren jiddishez, inor ez aldiz hebreoz. Nork zuen denborarik eta gogorik aspaldiko hebreoa ikasteko ?

Bistan da : ez langileek. Burgesek ikasi zuten. Langile apalek « jiddish » ikasten zuten jaiotetxean, eta kitto. XIX-gn. mendean, horretara, Ben Yehudak hebreo edo judueraren pizkundera proposatu zuenean, erotzat jo zuten ia denek.

Are gehiago : juduera elizaren mintzaira izanik, judutarren artean bi talde sortu ziren : batean beren burua « aurrerazale » tzat jotzen zutenak (fedegabeak, anti-burgesak), eta bestean intelektualak eta Israelen pizkundera nahi zutenak (nazio-alienazio mota guzien etsai hauek). Itxuraz, beraz, ezkertarrak (ezkerkoiak hobe), judueraren kontra jarri ziren. Eta Memmi juduaren hitzez esateko, beste taldean lehen liberazioa nazio-liberazioa dela uste zutenak.

Gogorra izan zen eztabaida. Txekoslovakian Gordon Schauer-ek hau galdetu zuen behin : « zergatik ez geure hizkuntza ahaztuko, eta alemanera hartuko ? ». Juduen artean, galdera bera egiten zuten ezkerkoiek : « zergatik hebreoz mintzatuko ? ». Ezkerkoien intelektualek kondairara jo zuten argudio bila ; eta aurkitu ere egin zituzten. Erakutsi zutenez, Abrahamek akadieraz hitzegiten zuen ; bigarren tenploaldian arameeraz mintzo zen Israel (Jesukristo ere gauza bera, fama denez).

Argudio hauek guziak ez ziren aski izan : Israelek bere hizkuntza piztutzea erabakirik zeukan. Intelektualen artean, Errusian batez ere 1860-ez geroztik, liburu sakratuetatik bildutako esakuntza motxen bidez, juduera mintzabide gisa erabiltzen hasia izan zen. Gero ere Palestinara judu-herria aldatzen hasi zenean (orain dela 80 bat urte, beraz) judueraz mintzatu beharra finkatua eta sustraitua zegoen judutarren izpirituetan. Gaizki baino gaizkiago moldatzen ziren : esakera desberdinak, hiztegiaren arkaismoa (« pospolo » nola eran ez zekiten, esate baterako), hitzen urria, batasunik eza, nahi den guzia, kontra zuten. Eutsi egin zioten halere asmoari, eta piskanaka juduera piztuaz joan zen.

1888-an sortu zuen Ben Yehudak hebreoz erakatsi duen lehendabiziko eskola ; eta 1890-ean « Judueraren Batzordea ». Honek problema guzi-guziak eta oposizio-mota guziak gaituz, eutsi egin zion bere eginkizunari : 1901-ean, Basileako Biltzar Nagusian, erabaki bat hartu zuten judutarrek : nazio-hizkuntza piztutzea. Amets bat gehien ustez. Baina abertzaleek hau erantzuten zuten : « Hizkuntza gabe gure herria

abstrakzio bat da, eta ebakia dago gure nazio-tradizio mota guzietatik. Hizkuntza gabe gure herria ez da herri bat, eta ez da inoiz izango ».

Askatasuna lortu arte 47 urte pasako ziren...

1930 aldean (40 urtez gogor lanegin ondoren, beraz) juduera mintzatuaren oinharriak jarririk zeuden; eta hizkuntzaren batasuna eta bizitasuna oso aurreratuak. 1948 baino askoz lehenago, hortaz, hizkuntzaren pizkundera arras abiatua zen.

Politika-mailan egindako burruka, berriz ere, hizkuntzaren piztearen *ondotik* etorri zen. Ez lehenago. Hizkuntza-pizkundera ez zuen politika-askatasunak ekarri; alderantziz baizik.

Azken puntu bat. Hizkuntzaren batasuna egin zencan, ez ziren denak ados, eta ez gutxiagorik ere. Batzordeek, halere, ez zuten atzera egin. Ameriketako judutarren koloniek ez dute oraindik amor eman; eta Israelgo hizkuntza ofizialaren kontra daude, batasuna gaizki egin zela sinistuta...

Herriak ordean hizkuntza batu hori erabilzen du; eta Israelek ba du behar zuen mintzabidea.

ZENBAIT ONDORIO

Filosofia haunditan sartu gabe, lege nabarmen batzuk agertzen bide zaizkigu hiru kaso horietan :

1) *HIZKUNTZAREN PIZKUNDEA, POLITIKA ESTRUKTUREN ALDAKETAREN AURRETIK ETORTZEN DA.*

Politika-burrukaren arrakastak, hizkuntza-pizkundera du oinharri; eta ez alderantziz. Gaur, beraz, gure betebeharririk premiatsuenatako bat, euskeraren aldeko lana da.

Ez ditut inolaz ere kondenatzen, politika-mailan egiten den, eta egin behar den burruka, legetasuna gure eskubideen alde jarri arte. Aitzitik, lan hori neure bihotz osoaz txalotzen dut. Baina aldakuntza hauek ekonomi-oinharri batzuk behar dituzten bezela, hizkuntza-oinharri bat ere behar dute.

2) *HELBURU BETI BERBERA IZAN ARREN, BULTZADEK EGOERAREN ARABERAKOAK IZAN BEHAR DUTE.*

Ez tema baten ondorio. Politikazko esturuktura-aldakuntzak gaur-gaurkoz ezinak diruditelarik (Hegoaldean 34 urte pasa ditugu zai !) dudarik gabe iruditzen zait, gaurko gure eginkizuna barneko ereintza dela, eta « herri-esnaera » dei ditekela. Kanpoko agintaritzak behartzen hasi baino lehenago, geure burua gotortu behar dugu. Txekoslovakiaiko « buditelé » haien garaia da gurea : alegia, gure herrian « argi-egin ». Gaur ez da kanpoko hartu-emanetarako aroa; ereintza-aroa, esnaera-aroa eta hizkuntza-aroa baizik. **Matematika-**lariak bezela hitzegiteko, aldatu egin behar da ondoko frakzioa :

euskaldun nahiearen indarra

kanpoko erresumen ukaearen indarra

Numeradorea gure eskuetan dago. Denominadorea ez. Frakzio hori, ene ustez, txikia da, bai Iparraldean eta bai Hegoaldean, arrazoin diferenterengatik.

Denominadoreari buruz itxaropenik ez dagoenean, numeradorea behar da azkartu.

3) *ASKATASUNA IZANAGATIK ERE, GRAMATIKA SOIL BATEK EZ DU DEUSIK KONPONDUKO.*

Gure arteko batek hau esan omen zuen behin : « Une fois que nous aurons l'indépendance politique, donnez-moi une grammaire, et je ferai le reste ». Hori zozokeria bat da ! Kondairak besterik erakusten du. Berriz diot : politika-askatasuna ez dela hizkuntza-pizkundearen ama, hizkuntza-pizkundearen *alaba* baizik. Hau garbi agertzen da, itzuletara, herrien beherakoan : lehenago galtzen da askatasuna hizkuntza baino. Bidezkoa da beraz, alderantziz, herrien gorakoan ere, lehenago hizkuntza irabaztea, askatasuna baino. Txekoslovakian, Israelen, Quebecen, hori ageri da. Irlandan ez ; baina zertara diren ba dakizue.

4) *HERRI GUZIETAKO EZKERKOEIEN (ez bait ditut « ezkertar » deitu nahi) NAZIO-HIZKUNTZAREN KONTRA JOKATU IZAN DUTE, EGINKIZUN HORRETAN « CHAUVINISME PETIT BOURGEOIS » BESTERIK EZ IKUSIZ.*

Gure artean, beraz, erdaldun ezkerkoiek hori bera esatea normala da. Baina, kasu : guk zernahi esanagatik ere, horixe esango dute beti ezkerkoiek ; baita askatasunaren ondoren ere, Finlandian ikusi den bezela. Bestetik ere, herritartasunik gabeko liberatzaile « abstrakto » horiek, ezkerkoiek alegia, beti galdu izan dute partida. Beraz, halakoak gugana bildu nahiz, gure euskaltasuna freinatzeak, ez du sentidurik : geroen indarra txikitzeko bestetarako ez du balio. Nazio-zuzpertzetan nazio-zapalketari buruz banatzen dira indarrak azkenean. Hori dela-ta, hizkuntzari buruzko jokabideak ipintzen ditu denon arteko mugak ; hizkuntza bait da nazioaren arima eta guna.

5) *POLITIKAZKO BIDEAK HITXITA EGON DIRENEAN, BERTAKO ABERTZALEEK (baita beste egoeratan kanpo-politika lanetan murgiltzen zirenek berek) HIZKUNTZA, KONDAIRA, ETA NAZIO-JAKINTZAKO LANAK BULTZATU IZAN DITUZTE.*

Lehen aipatu dudan frakzioa kontutan hartuta, denominadorea txikitzerik ez dagoenean numeradorea behar da azkartu nazio-kultura nazio-hizkuntza eta nazio-nahia haundituz. Katalanek ez dute besterik egin. Eta 1931-ean gu baino aurrerago joan ziren bezela, berriz ere, eta maila guzietan, gu baino aurrerago joango direla uste dut. Zeren-eta Catalunyak, estruktura-aldaketak baino lehenago ere nazio-gisa jokatzeko bait du : ez espantuka, baina bai funtsean eta sakonean.

Catalunya hor dago. Euskal Herria, ordea, nun den ez dugu ongi ikusten.

6) *HERRI-PIZKUNDE GUZIETAN, LEHENDABIZIKO ABERTZALE BELAUNA, HIZKUNTZA ARROTZAZ BALIATZEN DA. BIGARRENA, ALDIZ, NAZIO-HIZKUNTZAZ.*

Etorkizunari buruz, hortaz, bertako hizkuntza ez dakien belauna, atzeraturik gelditzen da laister; eta gelditze hori da hain zuzen aurrerapenen termometro on bat. Erdaldun abertzaleak, jaun andereok, beste herri-pizkunderen argitan, atzean utzi behar dugun belauneko lagun dira. Eta abilki « praxis individual » eta « praxis colectiva » berezi arren, joana den (eta beharrik joana !) lehendabiziko belaun horren aztarna besterik ez dira. Bigarren belaunak, eta ondorengoak, nazio-hizkuntza darabil hun-nahi; hizkuntza-inperialismoaz eta garrantziak ongi jabetu ondoren, herriaren branka izanez.

Gauza hauek esatea ez da gure artean begi onez hartu ohi. Gure herria oso arlotea da oreindik, eta kulturaren gauzek ez dute batere izen onik. Karlismoaren esperientziak uste dugun baino sakonkiago ikutu gaitu; eta Madrillen zai gaude behin eta berriz, gure aukera KANPO-ALDEKO ALDAKUNTZETAN balego bezela.

Europako Kondairak erakasten duenez, ordea, gure etorkizuna GERONEN BURUAN ERE BA DAGO. Orain, Txekoslovakian Metternich-en garaian bezela, geure « buditelé » asko behar dugu, herriz herri gure jendea argitzen ari. Kontzientzia-esnaera eta hizkuntza : horra hor emankizuna. « Argitzapen » lan hau, noski, kultura-lan ba da funtsean. Ez kultura abstraktoa, nazio-kultura baizik, euskaldun kultura alegia.

Kanpoko kondairaren argitan, beraz, gaur (eta orain dela 20 urte gutxienez) gure lanik emankorrena eta bidezkoena ez da egonean egotekoa, politika-estruturak aldatu zai. GAUR, ETA ORAIN DELA HOGEI BAT URTE GAUZA BERA, GURE LAN NAGUSIA NAZIO-KULTURA, ETA HIZKUNTZA BEREZIKI, ZABALTZEKO DA. Politika abstraktoak eta atzerriko sasi-politikeria, aldiz, egin behar ez duguna da hain zuzen. Gaurko egunak etxe-barneko ereintza-egunak dira; eta ez inportazio-aroak.

HIZKUNTZAREN ALDEKO EGINKIZUNA

BAIONAKO ASTE HONETAN KULTURA-GAIK BEREZIKI AZTERTZEA ERABAKI DENEZ GERO, ABERTZALE EREINTZA ALDE BATERA UTZIKO DUT; GUZTIZ BEHARREZKO DA ARGIA-ETA-GARBI ESAN ONDOREN HALERE.

Hizkuntzaren aldetik lau eginkizun nagusi ikusi uste ditut nik gure honetan :

1) *Ikastolak.*

Zalantzarik gabe esan ditekeala uste dut, azken urteotako lanik inportanteenetako bat ikastolen bidez egiten ari dela. Ba dakit, eta ba dakigu denok, ikastola horietan akats asko dagoela. Euskeraren egoera eta mugak ongi ezagutzen ditugunok, inork baino hobeki neurtzen dugu, nik uste, andereñoen lana zein den zaila, eta merezimendua zein duten

haundia. Orain dela urte batzuk, ikastola horiek « burgesak » zirela esan zen, eta goitik behera desegin behar zirela. Orain, entzun edo irakur ditekeanez, « gorriegi » direla diote batzuk, eta « zuriegi » direla besteek. Noizko gogorkeria horiek ERDALDUN ESKOLEKIKO ?

Bihotz bihotzez txalotu nahi ditut nik hemen andereño guziak, gure erakastea bait da hain zuzen, eta ez inportazioko eskematan usteltzea. erakasten bait da hain zuzen ,eta ez inportazioko eskematan usteltzea. Gauza bat da zaharra eta kiratsa Euskal Herrian : eskubi aldetik eta ezker aldetik gure hizkuntzaren kontra egiten den lana !

On litzake andereñoen hezikera ontzea. Dudarik gabe. Beharrezkoa da, hitz kontuan eta liburu kontuan, askoz aurrerago joatea. Dudarik ez. Bata eta bestea, ordea, andereño ez garenon eskuetan dago. Bete dezagun guk geure betebeharra, berek berena bezain ongi ; eta kritikatzen hasteko aitzekia eta eskubidea izango dugu.

Laguntza guzia, beraz, andereñoei ; andereñoen eskuetan bait dago hein batetan Euskal Herriaren etorkizuna.

2) *Bigarren mailako Lizeoak.*

Ikastolei buruz esan dudan guzia, berriz esan nezake Lizeoei buruz ; eta areago. Lizeoetan eragozpen guziak haundiago direlako. Hemen ere ba dugu euskaltzaleok zertan lagundurik.

3) *Alfabetakuntza-lanak.*

Gutziz ere lan beharrezkoa eta txalogarria hau.

4) *Euskeraren beraren prestaera.*

- Hiruen oinharrian, ordea, ba dago lan itsusi, aspergarri eta zail bat : EUSKERAREN PRESTAERA. Euskera ez bait dago gertu kultura-tresna izateko, ez lizeoetan ikas-tresna izateko, ezta ikastoletan beretan ere batzutan.

Lehen-lehen eginkizuna, *gutziz presakoa* (eta ez piskanaka konponitzeko modukoa) EUSKERAREN BATASUNARENA DA.

Batasunik gabe ezin da ezer egin. Euskerak ez badu euskaldunek elkar ulertzeko eta kultura irits ahal izateko balio, zertarako nahi dugu ? Ez bide gara gauza arloteriatik irtetzeko. Euskera euskaldunen zerbitzutan jarri behar dugu. Eta zerbitzari eta kultura-tresna izan dakigun, lehen-lehen puntua, euskera elkar konprenitzeko eta kultura jasotzeko bidea izatea da.

Hots, euskalkietatik euskerara pasa arte, euskerak ez du balio ez elkar ulertzeko, eta ez kultura-bide izateko.

Gipuzkoan 7.100 haur ditugula esan digu Lasa kalonjeak, Bizkaian 3.300 ikasle, eta Nafarroan eta Araban 1.000 bat. Alfabetakuntza-lanetan ari da jendea alfabetatzen. Zer irakurriko dute gizajo horiek ? Zer pentsatuko dute euskerari buruz, elkar nekez ulertzen badute ? Irratia edo antzerkia nekez aditzen baldin badituzte ?

Jaun-andereok : irudimena falta bide dugu. Euskaldunok euskera bakar bat behar dugu : gero politika-estrukturak aldatzean, euskera bakar hori estruktura horietan lege-hizkera izan dedin.

Edozein herritan hizkuntza bakar bat idazten da ; hizkuntza bakar bat erabiltzen liburuetan, prentsan, administrazioan, telebistan. Edozein

herritan, nik dakidalarik, hizkuntza bakar bat erabiltzen da eskoletan. Entzun dugunez, batzuk besterik uste bide dute.

Baina hiru ohar egingo dizkiet horiei :

- 1) Biarnon edo Piccardie-n, egia ote da frantsesa baino lehenago bertako dialektua baliatzen denik ?
- 2) Andaluzian, egia ote da espainera baino lehenago hurrek Andaluziako dialektuen bidez ikasten dutenik ?
- 3) Flandesen, egia ote da nederlandera baino lehenago bertako dialektua baliatzen denik ?

Ez dut inoiz horrelakorik entzun.

Era berean, oker ez banago, Walonian frantsesa erakasten da zuzenean, walonieratik pasa gabe ; eta Tunizian arabea (arabe klasikoa !) zuzenki ere.

Zergatik ez gurean ? Edozein herritan, hitz batez, gauza bat da folklorea, eta beste gauza bat hizkuntza : folklorea aspaldiko denboren lekukoa da, HIZKUNTZA ORAINAREN TRESNA.

Harrigarria da, beraz, azkeneko hilabeteetan gertatzen ari den fenomeno. Alegia : euskera folklore-jazkera gisa erabiltzetik ateratzen jakin ez dutenek, eman diren pausu guziak (Baionakoak, Arantzazukoak berak) kondentatzen dituztela. Eta erderaz kondentatu ! Zer proposatzen digute egindakoaren ordeztu ? Egonean egotea. Politikan egonean egotea orain dela 34 urte proposatzen diguten bezela.

Beharrik iritzi geldikoi guziak alde batera utziko dira, ene ustez ; eta gure herria, gure gaztedia eta intelektualak batez ere, bururaino joango dira euskeraren batasunean eta prestaeran. Mitxelena hartu dugu buru ; eta haren gidaritzapean egin ditekean lanik egokiena egingo dugula iruditzen zaigu.

Arantzazuko erabakiei eta Mitxelenari, beraz, « bai » guztizko bat.

BI HITZ BUKATZEKO

Hizkuntza ez da, besterik gabe, helburu oso bat. Eta guk, nik neuk, itxura denez, absolutu bat bihurtzen dugu hizkuntza. Zer da hontra-dizio hau ?

Berriz ere, kanpoko kondaira argi-iturri izan dakiguke. Txekoslovakian, Finlandian, Israelen, belaun pare bat (edo gehiago) arduratu zen, bete-betean, hizkuntzaren prestaeraz. Gisakoa da, beraz, urte hauetan guk euskeraren prestaeraz arduratzea.

Baina, lehenago ere esana dago hau, hizkuntza gure herriaren zerbitzutan behar da. Alegia : hizkuntzak ez du izan behar euskaldunentzako trababide bat, edo-ta kulturarekiko hesi dat ; ELKARREKIKO MINTZABIDE ETA KULTURA-LOKARRI BAT BAIZIK.

Hitz batez, hortaz, euskera gure herriaren zerbitzari izatea, euskal literaturaren izanean datza. Gure batasun-gintzan, gramatika-gintzan

eta hiztegi-gintzan ari garen artean, euskaldun jendeari traba zaio euskerara (eta ez dezagun ahanztz legearen aldetik ere traba zaiola eta, kondairak erakusten duenez, zenbait urtez bederen izango ere zaiola). Euskeraren prestaerak eta batasunak presa haundia dute. Egiten ari den lana geldiarazten saiatzen direnek, euskeraren etsaien jokoa egiten dute.

Euskerara ahalik eta laisterrenik (ikastoletan hamabi mila haur ditugu, literatura mamitsu baten egarri !) baliagarri izatea, guztiz beharrezkoa da. Israelek bi mila liburu urtean argitaratzen dituelarik, guk ehun gutxienez behar ditugu ; eta berrehun ere urte gutxi barru. Eta ez nolanahiko istorioak, ez. Euskaldunok ez gara Harri-Aroko leinu analfabeto bat, 1970-eko europar herri bat baizik. Euskal literaturak eta euskal prentsak, Noruegakoak, Dinamarkakoak edo Holandakoak bezelaxe, gaurko kezken argitzaile izan behar du, eta ez zozokeria-putzu bat. Era berean : pentsamentu-barruti bat izan behar du, eta ez dialektologia-bazter bat.

Zerbait aldatu da honetzaz. Egia da. Baina oraindik ere euskeraz idazten eta proposatzen diren gauzak, lotsagarriak dira askotan. Gu ohitu egin gara poxi bat (gu, alegia, berrogei urte edo gehiago dugunok). Baina gaztediak, ikastoletatik igaro den geztedi jator horrek, farre egiten du eta digu ; eta ez du ulertu ere egiten arloteriak, ximplekeriak eta onomatopeia-keriak nola proposa ditezkean oraindik ere gure artean literatura-gisa.

Pragako gertaera hitsek isilarazi duten Milan Kunderaren iritzia aipatuko dut bukatzeko : « Les petites nations ne peuvent défendre leur langue et leur identité nationale, que par l'importance de leur création culturelle et des valeurs irremplaçables qui y sont affirmées... Rien n'est plus important pour notre communauté nationale que de prendre conscience pleinement de l'importance vitale de sa culture et de sa littérature ». Horrela mintzo zen Pragako Udaberri famatu hartako aintzindari hau.

Eta hau ere zion : « Du niveau de la littérature tchèque, de sa grandeur ou de sa médiocrité, de son audace ou de sa lâcheté, de son provincialisme ou de son universalisme, dépend dans une grande mesure la réponse à cette question vitale : l'existence de la nation tchèque, de la langue tchèque, se justifie-t-elle ? ».

Pragako abertzaleek « bai » erantzun zuten. Eta guk Baionan, eta Euskal Herri guzian, « bai » erantzun dugu. Eta ongi da. Ba zen garaia !

Baina gure erabakia gure herriaren onetan izan dedin, aurrera jo behar dugu. Ez poliki, ez presarik gabe. Azkar ! Oso azkar ! Ahalik eta azkarrenik hain zuzen ! Gure literatura eta gure hizkuntza urruti bait daude oraindik, guztiz urruti, gure herriaren zerbitzari izatetik.

Zentzuz, beraz, bai ; ez funtsik gabe. Baina aurrera.

Aurrera bildurrik gabe !

(Uztailaren 4-ean Txillardegik egindako hitzaldia).